

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ДО КОНСУЛЬТУВАННЯ

PREPARING FUTURE SOCIAL WORKERS FOR COUNSELING

Стаття присвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх соціальних працівників до консультування методиками, орієнтованими на сильні сторони клієнта. Зокрема, розкривається сутність таких понять, як «підготовка майбутніх соціальних педагогів», «консультування», «консультативна діяльність соціального педагога». Висвітлюються такі етапи підготовки до консультування: теоретичний (опанування знань на аудиторних заняттях), практичний (відпрацювання педагогічних знань у ході виробничої практики). Основна увага зосереджується на індивідуальних методиках консультування, орієнтованих на сильні сторони клієнта. Узагальнено особливості методик консультування, які спрямовують орієнтацію клієнта на активні зміни в особистому житті для знаходження виходу із складних для нього обставин. Результатом цього є опанування нової поведінки в мікросоціумі. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкривається зміст індивідуальних методів з позиції співпраці для підтримки ресурсу для подолання стресів і складних життєвих обставин. Розкрито компоненти методики мотиваційного інтерв'ю, що фокусується на різноплановому відношенні до змін поведінки, концентруючись на процесі мотивації, яка сприяє змінам, які відповідають цінностям людини. Представлено певні технічні прийоми методики індивідуального консультування, орієнтованого на рішення з урахуванням надії, ресурсів, сильних сторін і позитивних винятків із життя клієнта. Увага в статті приділяється механізмам проведення методики консультування нарративів, суть якої містить розповідь із послідовності подій у часі, об'єднаних однією спільною темою, що мають тенденції домінувати в житті клієнта і приводять до реалізації намірів і досягнення мети, яка полягає у змінах. Представлені методики відображають характеристики індивідуального консультування, які орієнтовані на сильні сторони клієнта, сприяють формуванню у майбутніх соціальних працівників уміння вибору шляхів допомоги людині в соціальному контексті із залученням до роботи найближчого оточення клієнта, що може становити необхідний ресурс для початку і підтримки змін у житті клієнта.

Ключові слова: підготовка, соціальний працівник, консультування, методика, орієнтація на сильні сторони клієнта, метод інтерв'ю, метод рішень.

The article is devoted to one of the most actual problem of preparing future social workers for counseling by methods focused on client's strengths. In particular, the essence of such concepts as "preparation of future social educators", "counseling", "advisory activity of social teacher is revealed". The stages of preparation for counseling are described: theoretical (mastering of knowledge in classrooms) and practical (working out of pedagogical knowledge during practice). The main attention is paid on individual counseling methods that focus on client's strengths. The features of counseling methods which direct the client's orientation to active changes in his personal life in order to find a way out from difficult circumstances for him and, as a result, to master new behavior in the micro-society are generalized. On the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature, the content of individual methods from the point of view of cooperation to support its resource to overcome stresses and life's difficult circumstances is revealed. The components of motivational interviewing technique that focuses on diverse attitudes to behavior changes are disclosed, focusing on a process of motivation that promotes changes which corresponds to human values. Some technical methods of solution-oriented personal counseling are presented, taking into account hope, resources, strengths and positive exceptions from the client's life. The article focuses on the mechanisms of conducting narrative counseling, the essence of which is a story of sequence of events in time, united by one common theme and tend to dominate the client's life and lead to the realization of intentions, goals of change. These methods reflect characteristics of individual counseling that focused on strengths of the client, help to shape future social workers the ability to choose ways to help the person in his social context, involving the work of the closest client's environment, which may be a necessary resource to start and support changes in client's life.

Key words: training, social worker, counseling, methods, orientation on client's strengths, interviewing, decision making.

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-16-2-16>

Василенко О.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Соціально-економічні, політичні потрясіння останніх років в Україні сприяли таким негативним соціальним явищам, як жорстоке поводження з дітьми, насильство над членами сім'ї, зростання соціального сирітства, правопорушень і злочинів неповнолітніх. Також відзначаються стійкі тенденції поширення такого явища, як інвалідизація серед неповнолітніх

(за останні 20 років у нашій державі кількість людей зі статусом інваліда збільшилась удвічі).

Тому діяльність соціальних працівників з формування системи соціальної роботи в регіонах з профілактики, запобігання насильству в сім'ї, з організації повноцінної самореалізації та інтеграції дітей з проблемами здоров'я в соціум стає пріоритетним напрямом. Це вимагає посилення

концептуальних засад професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів/соціальних працівників у галузі консультування сімей, дітей та їхніх батьків. Саме консультування як вид соціальної роботи спрямоване на допомогу клієнту, щоб вивчити і зрозуміти суть наявної проблеми, а також запропонувати різноманітні варіанти, які можуть бути використані для вирішення. Недостатня обізнаність майбутніх фахівців щодо специфіки та методів консультування з соціальних проблем зумовлює необхідність підготовки фахівця соціальної галузі до роботи у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За умов реалізації нових стратегій розвитку вищої освіти в Україні особливого значення набуває підготовка майбутніх соціальних працівників до консультування дітей та їхніх батьків вже на етапі здобуття професійної освіти у закладах вищої педагогічної освіти.

Проблема готовності до професійної діяльності майбутніх соціальних працівників активно розроблялася такими зарубіжними дослідниками, як Р. Вільфінг, Ж. Джемсоу, Ф. Зайбель, Б. Рібо, В. Сластьонін, Ф. Ширвін, О. Фільшинген. Сучасна вітчизняна наукова парадигма містить достатньо великий фонд наукових праць з підготовки майбутніх соціальних працівників, соціальних педагогів, робітників до виконання своїх професійних функцій. У сучасних дослідженнях розглядаються такі питання, як теоретико-методологічні засади професійної підготовки фахівців соціальної сфери (Р. Вайнола, М. Васильєва, К. Віцукаєва, Н. Кабусь, В. Костіна, С. Куріна, С. Омельченко, Л. Міщик, А. Рижанова, О. Савченко, С. Сисоєва, С. Харченко), особливості підготовки до профілактичної (Н. Сайко, О. Тютюнник), реабілітаційної (С. Курінна, О. Рассказова, Ю. Чернецька), корекційної (Т. Гніда), адаптаційної (Ю. Кахіані, В. Костіна), дозвілєвої (Н. Максимовська, О. Хендрик) роботи з різними верствами населення. Це дозволило розширити уявлення про специфіку діяльності соціальних працівників під час виконання ними різних професійних функцій. Автори підготовку майбутніх соціальних педагогів/соціальних працівників розглядають як цілісний процес формування готовності студентів до певної професійної соціально-педагогічної діяльності, результат якого акумулюється в готовності студента як фахівця до творчого виконання основних професійних функцій на основі отриманих теоретичних знань і практичної підготовки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Різні аспекти процесу консультування у науковій літературі висвітлені в роботах таких авторів: Г. Абрамової, О. Єлізарова, Г. Макарової, С. Петрушина, Л. Пляка, І. Якиманської (психологічний аспект), В. Лозова, В. Саюк (педагогічний аспект), О. Безпалько, В. Бочарова,

І. Зверєва, А. Капської, Г. Лактіонова, С. Харченко (соціально-педагогічний аспект). У дослідженнях експериментально перевіряються умови підготовки соціальних педагогів до консультативної діяльності (О. Пожидаєва), форми, методи консультування (С. Васьківська, Б. Ворник, О. Галустова, А. Павловський). Аналіз понять «соціально-педагогічна діяльність», «консультування» дозволив О. Пожидаєвій визначити консультативну діяльність соціального педагога як організований процес комунікативної взаємодії суб'єктів консультування, під час якого соціальний педагог здійснює інформування, психолого-педагогічну підтримку для задоволення запиту чи вирішення проблеми клієнта [6]. Узагальнення представлених вище досліджень дозволило з'ясувати, що консультування розглядається як один з важливих методів соціальної роботи, а професійна підготовка соціальних працівників передбачає оволодіння теоретичними основами консультування, удосконалення цих знань у ході практичної діяльності студентів на практиці.

Закон України «Про соціальні послуги» окреслює коло напрямів надання консультативних послуг соціальним працівником. До таких послуг належить поліпшення взаємин клієнта з навколишнім соціальним середовищем, допомога незахищеним верствам населення, захист прав та інтересів осіб, організація навчально-виховного та корекційного впливів, надання інформації про соціальні гарантії, пільги. Згідно з державним стандартом *соціальна послуга консультування* – це комплекс заходів, що здійснюються протягом робочого дня суб'єкта, який надає соціальні послуги, і спрямовані на створення умов для розвитку соціальної компетентності осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, на допомогу в їх подоланні [2].

Отже, аналіз теоретичного доробку, його практичне значення дозволяє дійти висновку про наявність підґрунтя для забезпечення якості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності, що актуалізує проблему збагачення змісту підготовки майбутніх соціальних працівників новими сучасними методами консультативної роботи з різних соціально-педагогічних проблем.

Мета статті – проаналізувати наукову літературу, розкрити зміст підготовки майбутніх соціальних працівників до консультування з використанням методик, орієнтованих на сильні сторони клієнта.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної літератури щодо суті дефініції «консультування» дозволив з'ясувати, що його розглядають як пораду фахівця з якого-небудь питання [4], установу, що надає поради [5], унікальний вид психологічної допомоги – процес взаємодії двох чи більше людей в атмосфері довіри, коли спеціальні знання консультанта спрямовані

на надання допомоги клієнту в оперативному вирішенні проблем, виявленні особистісних ресурсів чи створенні перспективних програм розвитку [1, с. 219]. Зазначимо, що консультування як структуровану (але без тиску) взаємодію (соціальний педагог – клієнт) усі автори спрямовують на забезпечення можливості клієнта свідомо досягти позитивних змін в особистому житті з опорою на власні ресурси. Проте у галузі вікової психології термін «консультування» розкривається і як вид допомоги, що має діагностично-рекомендаційний характер, є засобом підвищення психологічної компетентності педагогів і батьків (І. Дубровіна) [3]. Отже, консультування як кваліфікована допомога соціального працівника передбачає роботу з клієнтом в усвідомленні його проблеми, спрямовану на пошук шляхів її вирішення, а також орієнтує клієнта на активні зміни в особистому житті для знаходження виходу із складних для нього обставин. Результатом цього є опанування нової поведінки в мікросоціумі.

З огляду на це основною ідеєю теорії і методики професійної підготовки майбутнього соціального працівника до консультування, а також важливим завданням є опанування студентами комплексу методик надання консультації клієнтам відповідно до їх віку, визначення проблеми, переведення ресурсного потенціалу клієнта зі стану потенційного до актуального.

Першим етапом системи професійної підготовки до консультування є сформованість теоретичних знань про сучасні методи консультування соціальних проблем. Надання більшої кількості практичних знань із сучасних методик як інструментів проведення консультацій проходить у два такі етапи: теоретичний (опанування знань на аудиторних заняттях), практичний (відпрацювання педагогічних знань під час виробничої практики). На кожному з цих етапів підготовки майбутніх соціальних працівників необхідно поширювати і поглиблювати методи консультування, які надають можливість подолання психоемоційного стресу і прийняття рішення відносно можливих або вже таких, що склалися, обставин, пов'язаних з життєвими складнощами.

У своїй практиці соціальний працівник може опиратися на різні теорії і практичні моделі консультування, у тому числі і методики, орієнтовані на сильні сторони клієнта. До методів консультування А. Павловський відносить такі методики: мотиваційне інтерв'ю, орієнтація на рішення, нарративні методи (індивідуальні методи), проєктування програм «Місія здійсненна», «Навички дитини», «Сімейні конференції», «Група підтримки», «Дерево життя», «Життя як подорож» (групові методи) [7]. Саме ці методики, на думку А. Павловського, під час консультування не покладають основну відповідальність на самого клієнта (дитину), а з позиції співп-

раці підтримують його ресурс до подолання стресів і складних життєвих обставин.

Надамо характеристики методик, спрямованих на підтримку сильних сторін дитини. Мотиваційне інтерв'ю фокусується на різноплановому ставленні до змін поведінки, концентруючись на процесі мотивації, яка сприяє змінам, що відповідають цінностям людини. Мотиваційне інтерв'ю включає такі компоненти: розмова щодо зміни (консультування, терапія, метод комунікації), колаборативний підхід (особистісна орієнтованість, партнерство, повага автономії), спонукання до опертя на життєві цінності, мотивацію (виявлення аргументів на користь зміни, можливість взяти відповідальність на себе, зобов'язання до змін), підтримка самоефективності (віра клієнта у власні сили, підтримка ресурсів клієнта, які у нього вже є). Основою цієї методики є взаємодія соціального працівника з клієнтом, неконфронтаційна техніка консультування, яка полягає в тому, що, помітивши опір клієнта, консультант не вступає в конфронтацію, а йде за ним. Обов'язково вибудовуються відмінності, тобто звернення уваги клієнта на невідповідність між тим, де він хоче бути, і тим, де він зараз перебуває.

Методика консультування, орієнтована на рішення, ґрунтується на пошуку і створенні рішень, а не на аналізі і пошуку причин виникнення проблем. У фокусі уваги перебувають рішення, надії, ресурси, сильні сторони і позитивні винятки із життя клієнта. Для вирішення проблеми терапевтична бесіда фокусується на тому, що клієнт хотів би змінити. Доводиться, що зміни – це те, чого він може досягти і підтримувати надалі. Вибір змін повинен бути важливим для клієнта. Ці зміни мають бути сформульовані в конкретних поведінкових термінах, досяжні в контексті реального життя клієнта. Вони мають сприяти появі нових моделей поведінки, вчинків і вимагати від клієнта серйозної роботи. Взаємодія соціального педагога і клієнта ґрунтується в консультуванні на таких технічних прийомах: якщо щось не зламане, не лагодьте це (не змінювати нічого, що добре); якщо щось працює, робіть це більше (посилена увага до успішних рішень); якщо щось не працює, спробуйте зробити щось інше (вирішення проблем дає базу для нових рішень); рішення можуть бути складними, комплексними, але не повинні бути дуже простими, не потребувати значних зусиль; рішення не обов'язково прямо пов'язані із заявленою проблемою; мова опису рішень відрізняється від мови опису проблем (в описі проблеми йде орієнтація на минуле і на пошук причин, а в описі рішення – на майбутнє, можливості, наміри, мрії); немає проблем, які існують постійно, завжди є винятки (згадка моментів, коли проблема була менш гостра); майбутнє створюється в ході спільного обговорення з іншими людьми (ідеї

соціального конструктивізму полягають у тому, що події конструюються як процес спільного конструювання рішень). Методика консультування, орієнтована на рішення, має такі особливості: питання, орієнтовані на сьогоднішнє і майбутнє, замість питань про минуле; використання шкали (оцінка нинішнього стану справ щодо бажаних цілей, самостійне вимірювання і оцінка своїх результатів за шкалою від 0 до 10, де 10 – бажане майбутнє, а 0 – найгірший стан справ, обґрунтування оцінки після змін); питання про диво (уявити, що чудо сталося, для фокусування клієнтів на меті, допомога їм у міркуваннях про можливості, яких вони раніше не припускали); питання про винятки (фокусування на винятках, тобто моментах, коли проблема могла б проявитися, але не проявилася); питання про опанування (питання подолання та дослідження поведінки клієнта для створення умов попередження рецидиву); компліменти (фокусування на сильних сторонах клієнта, підкреслення позитиву в поведінці клієнта для поліпшення ситуації. Замість питання «Чому <...>?», які часто ставлять людину в оборонну позицію, консультант ставить питання «Як <...>?»).

Методика консультування наративів – це розповідь, яка містить послідовність подій у часі, об'єднаних однією спільною темою і сюжетом. Клієнт описує власне життя так, як він хотів би бачити своє життя, життя близьких, життя в світі. Опис історії дозволяє дізнатися, що цінує людина в житті, на що сподівається, які її життєві цінності. Історії є більш переконливими і бажаними, коли вони насичені описами подій і мають тенденції домінувати в житті клієнта, приводять до реалізації намірів, досягнення мети. Методика консультування наративів ґрунтується на метафорі наративу щодо створення умов для насичених історій суб'єкта, допомогти в усвідомленні обмеженості впливу домінуючої проблемної історії та формуванні переконання, що історія є бажаною. Для цього необхідно допомогти клієнтові створити пов'язаний загальною ціннісною темою і яскравий, живий опис цієї історії, відтворити послідовність подій в минулому, сьогоднішньому і можливому майбутньому. Це допоможе клієнту протистояти наслід-

кам впливу проблеми на життя і підтримувати рух в позитивному напрямі.

Висновки. Отже, відпрацювання методів консультування під час виробничої практики (другий етап підготовки майбутніх соціальних працівників) дозволить студентам опанувати та інтегрувати набуті знання у практичній професійній соціально-педагогічній діяльності з різними категоріями клієнтів, надавати консультативну допомогу, а саме: визначити технологію консультативної взаємодії з опорою на сильні сторони, встановлювати комунікативні відносини, оцінювати проблему клієнта з перспективою вирішення. Можливість використання в індивідуальній консультативній роботі з клієнтом методик, орієнтованих на сильні сторони клієнта, сприяє розгляду шляхів допомоги людині в соціальному контексті із залученням до роботи найближчого оточення клієнта, що може становити необхідний ресурс для початку і підтримки змін у житті клієнта.

Подальшого розгляду потребує проблема консультування сім'ї з використанням методик опертя на сильні сторони клієнта.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Все про соціальну роботу : навчально-енциклопедичний словник-довідник / за наук. ред. проф. В.М. Пічі. Вид. 2-ге, виправлене, перероблене та доповнене. Львів : «Новий світ – 2000», 2013. 616 с.
2. Державний стандарт консультування, затверджений Міністерством соціальної політики України 2013 року. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=153555&cat_id=102036
3. Дубровина І.В. Школьная психологическая служба. Москва : Педагогика, 1991. 232 с.
4. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2006. 540 с.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. 18-е изд. Москва : Русс. яз., 1986. 797 с.
6. Пожидаєва О.В. Характеристика змісту соціально-педагогічної консультативної взаємодії і технологічних етапів консультативної бесіди. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2008. № 5. С. 418-426.
7. Павловский А.И. Социальная работа с подростками с опорой на сильные стороны : практическое пособие. Киев, 2015. 110 с.